

2.^a Cæterum, si Gioberti doctrina ontologismi placita, quæ solummodo hic nos exposuimus brevitatis studio coacti, semoveas, invenies philosophiam, in qua ingenium, elevatio, veritas ac consensus cum philosophia scholastico-christiana satis elucēt; in qua simul cartesianismi et systematum aliorum recentioris philosophiæ placita ac errores vehementer oppugnantur.

ARTICULUS SEPTIMUS

Scholæ extra cartesianam.

Evolutio philosophiæ cartesianæ et systematum, quæ ex eadem originem aut occasionem habuerunt, locum dedit reactioni cuidam, ex qua scholæ quædam adversus præfata systemata insurrexerunt postremis temporibus. Sic, ex. c., schola scotica adversus scepticismum, schola exterioristica seu traditionalismus adversus rationalismum cartesianum, schola transcendentalis adversus idealismum simul atque sensualismum, qui post Cartesium philosophiam modernam deturpaverant, surrexerunt. De iis itaque scholis, simulque de quibusdam philosophis ad easdem accedentibus, singulis paragraphis dicemus.

§ I

Schola scotica.

Schola hæc, quamquam cartesianismo amicas manus porrigit, ex qua parte psychologismum consecatur atque extollit, ab eodem tamen recedit, quatenus semina sceptica cartesianæ philosophiæ, scepticismumque ex eadem promanentem, retundere et oppugnare tentavit.

Atque hujus quidem scholæ rudimenta posuere plane Shaftesbury atque Hutcheson; eandem tamen evolvit ac constituit, ita ut ejusdem parens et auctor jure dicatur, *Thomas Reid*, in Scotiæ regno 1710 natus, et ibidem 1796

mortuus. Præcipuus scopus hujus scholæ fuit idealismum Berkeley ac scepticismum. Hume rejicere et expugnare, quem ut assequeretur, sequentia statuit:

a) Philosophia innititur quibusdam veritatibus primariis et fundamentalibus, quæ demonstrari nequeunt, sed quibus homines cuncti ex instinctu quodam spontaneo, atque ex ipsa naturæ constitutione assensum præbent; atque his tamquam principiis innituntur demonstrationes et certitudo scientiæ¹.

b) Inter ejusmodi primarias veritates, quædam sunt *contingentes*, ex. c.: *Quæ sensibus percipiuntur, revera existunt — Quod in sensu intimo seu conscientia percipitur, realem habet existentiam — Ea, quorum distincta et clara memoria nobis inest, revera extiterunt*, etc. Aliæ sunt *necessariæ*, ut hæ: *Effectus causam supponit ac exigit — Opus harmonicum et ordinatum supponit causam ratione præditam*, etc.

c) Igitur sensus, memoria, ratio cum cæteris hominis facultatibus, veritatem sibi respondentem ex propria natura capiunt et agnoscunt; unde verum ac unicum scientiæ seu veritatis criterium est sensus communis, quo vera a falsis ex instinctu naturæ discernimus², et qui idcirco est fundamentum et radix totius philosophiæ.

d) Tam sensus, quam intellectus objecta immediate percipiunt aut attingunt, nec proinde ullæ dantur species vel ideæ, quarum ope præfata perceptiones locum habeant.

Observatio:

Schola scotica, cui post Reid adhæserunt Beattie, Ferge-

¹ "Tout raisonnement procède nécessairement des principes derniers; et nous ne pouvons rendre autrement raison des principes premiers qu'en disant que nous sommes soumis par la constitution de notre nature à la nécessité de les admettre... Si ces principes nous abusent, nous sommes trompés par celui même qui nous a faits, et il n'y a pas de remède." Reid, *Recher. sur les fac. int.* cap. vi, pag. 298.

² "La philosophie n'a pas d'autre racine que les principes du sens commun; c'est le fondement sur lequel elle s'élève." Reid, *Op. cit.*

son, Smith, Dugald Stewart, in Gallia vero Royer-Collard, duplici præsertim vitio laborat. Primo etenim, philosophiam, qua talem seu rationalem scientiam, de medio tollit, dum non aliud fundamentum et criterium eidem assignat nisi cæcum quemdam instinctum. Deinde, philosophiam valde incompletam continet, quippe quæ psychologia quadam empirica, tota quanta est, fere clauditur; quandoquidem ipsius rationalis animæ intimam naturam et attributa vix investigare audeat, ac de cosmologia, metaphysica et theologia naturali prorsus fere silet.

§ II.

Philosophi quidam ad scholam scoticam quodammodo seu partim accedentes.

Cum Schola scotica affinitatem quamdam sibi vindicat philosophia

A) *Vico* (Joan. Baptista), qui Neapoli in Italia anno 1668 natus, et ibidem 1740 vita functus est, apud quem: 1.º certitudo scientiæ atque humani iudicii innititur hominum sensui; quo quidem nomine significatur iudicium sponte et absque reflexione efformatum, ita ut criterium veritatis sit sensus individualis, quatenus firmatur et perficitur per sensum communem¹; 2.º ex qua doctrina, inter alia, colligit, nos perfectius ac majori certitudine infinitum quam finitum, animam quam corpus, Deum quam hominem, cognoscere².

Ejusdem theoria socialis tribus sequentibus affirmationibus, tamquam principiis fundamentalibus nititur et contine-

¹ "El juicio humano, incierto por su naturaleza, obtiene su garantía por medio del sentido común de los hombres .. El sentido común es un juicio irreflexivo, el cual más bien es sentido que formado „ *Vico, Scienza Nuov.*, lib. 1.º, § 12 et seqq.

² "La metafísica nos enseña que lo infinito es mucho más cierto para nosotros que lo finito; el alma más que el cuerpo, y Dios más que el hombre.,

tur: 1.ª homines, non solum post creationem, sed etiam post diluvium, penitus barbari, muti et bestiarum more vixerunt; 2.ª in ordine intellectuali, morali et sociali, evolvi et perfici inceperunt adveniando et adhærendo *religioni matrimonio et sepulturæ* mortuorum, quæ constituunt tres consuetudines seu institutiones humanas universales, æternas, atque in circo communes omnibus nationibus¹; 3.ª tandem summa perfectio et scopus nationis cujuslibet vel societatis tunc exurgit et habetur, dum in æquilibrio consistunt vel congrua et æqua ratione junguntur tria hæc elementa: *monarchicum, aristocraticum et democraticum*²; quæ quidem elementa *Vico* appellat elementum divinum, elementum heroicum et elementum humanum.

B) *Jacobi* (Frid. Henricus), in Germania anno 1743 natus ac 1819 mortuus. Namque, ejus sententia: 1.º homo ad veri possessionem per certitudinem pertingit per *fidem* seu persuasionem instinctivam et naturalem, cujus ope mundum visibilem seu corporum cognoscit per sensus; mundum vero invisibilem vel spiritualem per rationem, quatenus, nempe, homini in propria conscientia datur intuitio rationalis, primitiva et immediata objectorum spiritualium, sicut et ope sensationum objecta mundi sensibilis immediate percipit;

¹ "Examinant ensuite le monde social... *Vico* decouvre trois coutumes éternelles et universelles: la religion, le mariage, la sepulture...

Selon *Vico*, parmi les hommes, devenus bêtes après le déluge la pensée sociale naquit dans la tête des plus forts et des plus violents, c'est-à-dire, des géants, parce que le bruit du tonnerre leur révéla un être plus fort qu'eux. De là l'idée de Dieu ou la religion. Vinrent ensuite les mariages, et enfin les sepultures., *Encyclop. du XIV siècle*, t. xxv, pag. 253.

² "Selon la théorie dont nous poursuivons l'examen critique, l'humanité tourne dans un cercle... l'humanité entrera en possession de son type absolu si elle réussit à balancer et à pondérer l'un par l'autre ses trois éléments constitutifs: l'élément monarchique, l'élément aristocratique et l'élément démocratique, ce qui, dans le langage employé par *Vico*, s'appelle l'élément divin, l'élément héroïque et l'élément humain., *Ibid.*, pag. 254.

2.º itaque scientia vel philosophia præsупponit cognitionem primitivam ac *certam fidem naturalem* realitatis objectorum, ejusque officium peculiare et unicum illud erit, evolvere ope reflexionis et demonstrationum idem, quod per fidem et intuitionem rationis jam sciebat; unde 3.º unicum ac fundamentale criterium veritatis est ipsamet propensio seu vis insita sensui ac rationi ad verum.

C) *Lamennais* (Felicitas Robertus), anno 1780 in minori Britannia natus, Parisiis vero 1854 mortuus, qui in opere, cui titulus: *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, docet: 1.º individuam hominis rationem nullam veritatem per certitudinem scire aut demonstrare posse; 2.º certitudinem assensus, quem veritati præbet homo, oriri ex propensione spontanea et invincibili naturæ; 3.º regulam seu criterium, pro ejusmodi propensione naturæ dijudicanda, esse communem sensum; atque proinde, præcipuum et ultimum veri criterium in præfato communi sensu esse constituendum.

§ III

Schola exterioristica sive Traditionalismus.

Schola exterioristica seu *Traditionalismus* ea dicitur, cujus propria tessera est affirmare, hominis rationem, sive individualiter, sive collective sumptam, si propriis viribus relinquatur, nec ipsas faciliores et fundamentales veritates metaphysicas et morales per certitudinem cognoscere aut demonstrare posse, ita ut harum veritatum certam notionem non nisi ope divinæ revelationis homo possit adspici. Inter eos, qui huic scholæ vel adhæserunt, vel eam foverunt, præcipui connumerantur:

A) *Bonald* (Ludovicus-Gabriel Ambrosius), qui in Gallia anno 1754 natus est, atque ibidem vitam finivit 1840. Præcipua traditionalismi dogmata omnium primus scientifica ratione tradidit, atque, præter alia, sequentia docet:

a) Homo quidem ens intelligens seu cogitans existit; at tamen suam ipsam cogitationem minime agnoscit aut possidet, nisi quatenus eadem verbo exprimit.

b) Igitur, cum propriam cogitationem homo verbo nequeat exprimere, nisi quatenus ejusmodi verba ab aliis audit atque recipit, consequitur plane, tum verba, tum cogitationes ipsas, sive notiones et ideas, quibus cogitatio perficitur atque scientia constituitur, homini ab extrinseco advenire.

c) Ergo, cum nihil extra hominem et supra hominem sit, quod hæc perficere possit, nisi solus Deus, ens summe intelligens ac hominis creator, colligere oportet, Deum primitus homini revelasse tum veritates omnes, quas homo cognoscit, tum verba vel sermonem, quibus exprimuntur.

d) Itaque, humana cognitio, etiam ea, quæ ad ordinem naturalem spectare dicitur, ex primæva revelatione Dei originem duxit: quapropter, dum singuli homines scientiam vel veritatem addiscunt aut acquirunt, id eatenus perficitur, quatenus unus homo alteri simul cum verbis communicat vel tradit veritates primitus homini simul cum verbo per Deum revelatas.

e) Immo vero, sicut veritates metaphysicæ et morales homini obveniunt ex primitiva illa Dei revelatione, quæ homini per societatem communicatur et traditur, ita ex revelatione scripta Dei, quæ in Sacra Scriptura continetur, originem et firmitatem accipiunt ejusmodi et aliæ omnes veritates, præsertim vero, quæ ad religionem et societatem spectant¹.

Observatio:

¹ Unde merito habet Haffner: "Mais Bonald va plus loin en distinguant la révélation orale de la révélation écrite; il accorde la préférence à l'Écriture. produit divin ainsi que la parole... et dès lors l'Écriture sainte est pour lui la source de toute sagesse humaine; c'est d'elle que découlent non-seulement les principes religieux, mais tous les principes sociaux, en particulier ceux qui fondent la monarchie.", *Diction. encyclop. de la theol. cath.*, l. 3.º, pag. 191.

Quispiam facile agnoscit, systema bonaldianum, sicut et theorias quorundam aliorum asseclarum traditionalismi, tendere atque viam parare confusio- ni aut identificationi di- vine revelationis cum scientia naturali, simulque e medio prorsus tollere relativam independentiam et vires proprias humanæ rationis¹; quas quidem vires ad exaggerationem usque imminuit, agnoscereque renuit schola traditionalismi.

B) *Boutain*, Parisiis anno 1797 natus, qui primum disci- pulus Cousin, deinde philosophiæ professor apud Strasbur- gum, tandem anno 1828 ecclesiasticæ militiæ adscriptus, traditionalismi dogmatibus partim saltem adhæsit in opere, cui titulus: *De l'Enseignement de la philosophie en France au XIX siècle*. Docebat etenim, præter alia, hominem non posse per certitudinem cognoscere neque demonstrare exi- stentiam Dei. Postea vero Apostolicæ Sedis iudicio et aucto- ritati, laudabili exemplo, se subiecit. Præter laudatum opus- culum et alia quædam, scripsit opus, cui titulus: *Philosophia Christianismi*.

§ IV

Schola transcendentalis.

Schola transcendentalis² sive *Criticismus Kantianus* nomen desumit a Kant ejus auctore, Regiomontano (Kœ-

¹ Quapropter jure scribit cit. *Haffner*: "Il est à peine néces- saire de remarquer que, dans ce système, d'une part la révelation cesse différer de la connaissance naturelle, qui est confondue avec la connaissance surnaturelle, et que de l'autre la connaissance naturelle perd toute espèce d'indépendance.", *Op. cit.*

² Hujus nominis significationem ac fundamentum sic de- scribit De Gerando: "Cette philosophie prend encore le nom de *transcendentale*, en ce sens qu'elle ne s'occupe point des objets de notre connaissance, mais, au contraire, du mode même de la connaissance que nous en prenons, en qu'elle cherche à expliquer à priori la possibilité de cette connaissance.", *Histoire Comp.*, etc., t. IV, pag. 221.

nisberg) philosopho, qui anno 1723 lucem aspexit, ac vitam cum morte commutavit anno 1804. Quamvis difficile admo- dum sit hujus philosophi systema paucis exponere et enu- cleare, tum ob amplitudinem doctrinæ, tum ob novitatem et conditionem terminologiæ, summa capita ejus philoso- phiæ, prout in *Critica rationis puræ*¹ continentur, brevitati simul et perspicuitati consulentes, sic exponimus:

a) Homo possidet tres facultates primitivas cognitionis, nempe: *sensibilitatem*, quæ, præter sensus externos, comple- ctitur sensum intimum seu conscientiam et imaginationem; *intellectum*, qui est facultas efformandi *conceptus* et *judicia*; *rationem*, seu facultatem ratiocinandi. *Sensibilitas* est facul- tas *pasiva*, cujus duplex est munus; quorum primum est recipere impressiones objectorum, quod proprie sensatio- nem constituit; alterum percipere in consci entia repræsentationem objecti singularis, impressionem vel modificationem producentis. Porro, ejusmodi repræsentationes, quatenus in eis et per eas percipiuntur ab anima objecta individualia constituunt *intuitionem* sensibilem, intellectus e contra est facultas *activa* et spontanea, cujus propria manifestatio seu character est *cogitatio*: sed hæc duplicem actum involvit, nempe, *efformandi conceptus* seu notiones, et *judicandi*; quandoquidem, ad intellectum pertinet, tum impressiones ac repræsentationes sensibiles in unitatem redigere effor- mando *conceptus* generales seu notiones, tum juxta hosce *conceptus* judicare². *Ratio* demum *activa* quoque est, ut- pote supremus gradus activitatis spiritus; ejusque proprium

¹ Hoc nomine significare vult Kant, ut ipsemet scribit: "La ciencia que determina la posibilidad de establecer principios a priori ó sea derivar todos los conocimientos de una fuente a priori.",

² "L'entendement, au contraire, est une faculté active, spon- tanée. La pensée est son privilège, l'acte qui la caractérise. Elle réunit les impressions sensibles, en compose un tout, engendre les notions ou conceptions, produit les jugements.", *Crit. ration. puræ*, pag. 177-178 apud De Gerando, *loc. cit.*, pag. 224.

munus est particulare ex universali ac primis principiis inferre ope ratiocinii, unde definiri potest: *facultas deducendi*.

b) Itaque, repræsentationes sensibiles rerum singularium, quas ope sensationis, tam externæ, quam internæ, obtinemus, constituunt materiam et objectum sensibilitatis, vel alio nomine, *intuitiones empiricas sensibilitatis*; ejusmodi repræsentationes seu *intuitiones* sunt veluti materia, ex qua et cum qua *intellectus* abstrahit et efformat *conceptus* seu notiones generales, ac *judicia*; tandem, *ratio*, ope deductionis aut ratiocinii, præfatas *notiones* ad supremam unitatem redigit, ac veluti convertit in *ideas puras* seu *transcendentales*.

c) Sed vero, quamvis intuitiones, notiones seu conceptus constituent veluti *materiam* generalem cognitionis humanæ, hujus tamen exercitium dependet a quibusdam legibus necessariis spiritus, quæ constituunt veluti *formam* cognitionis humanæ: quæ quidem forma est et quid *subjectivum*, quia non objectum, sed subjectum cognoscentem afficit; et quid *purum* vel non empiricum, quia ejus fundamentum et ratio sufficiens est ipsamet natura animæ seu facultatum cognoscendi; et qui *a priori*, quia in subjecto cognoscente existunt antecederet ac independenter ab omni experientia.

d) Porro, ejusmodi forma, quoad sensibilitatem, sunt intuitiones *puræ a priori* seu primitivæ *spatii* et *temporis*, quia nihil sensu externo aut interno possu-nus percipere, nisi sub repræsentatione spatii et temporis. Unde, apud Kant, formæ ejusmodi, quatenus conditiones subjectivæ et *a priori*, quoad exercitium sensibilitatis, his regulis subjiciuntur: 1.^a *Objectum quodvis, sensibus externis oblatum, invenitur in spatio, cujus attributa præ se fert.* 2.^a *Objectum quodvis, nostris sensibus, sive externis, sive internis, oblatum, in tempore existit, hujusque proprietates præ se fert*¹. Formæ *a priori* intellectus, quatenus est *facultas judicii*, sunt *quantitas*, *qualitas*, *relatio*, *modalitas*; quarum quælibet in alias resol-

¹ *Crit. rat. puræ*, pag. 51.

vitur, nempe, *quantitas* continet *unitatem*, *pluralitatem*, *totalitatem*: *qualitas* continet *affirmationem*, *negationem*, *limitationem*: *relatio* continet *inhærentiam* et *subsistentiam* (accidens et substantiam), *causalitatem* et *dependentiam* (causam et effectum), *societatem*: modalitas *possibile* et *impossibile*, *esse* et *non esse*, *necessitatem* et *contingentiam*: hisce continentur *notiones puræ* intellectus, quæ etiam *categoriae* ac *formæ* judicii nuncupari queunt. Tandem, *ratio* suas quoque habet *formas a priori*, quæ sunt: 1.º *subjectum absolutum* seu *ego absolutum*; 2.º *causa absoluta* sive *Deus*; 3.º *totum absolutum* sive *universum*.

e) Nullius rei objectivam realitatem certo cognoscere potest homo, nisi quatenus subjicitur experientia¹, seu quatenus «objectum nobis datur in sensibili intuitione;» ex quo infertur, hominem minime posse certo demonstrare aut cognoscere objectivam realitatem rerum spiritualium aut pure intelligibilium, nec earumdem naturam et attributa². Immo etiam, quoad ipsa objecta sensibilia, quæ experientiæ sensibili subjiciuntur, cognoscimus quidem ipsorum repræsentationem (*phænomena*) in nobis, vel quod in idem reddit, nos sub hac vel illa ratione et affectione ea percipere; eorumdem tamen naturam, prout in seipsa (*noumena*) extra nos existit, minime cognoscimus³. Atque hoc quidem, non

¹ «Nos connaissances réelles ne s'étendent proinde hors du domaine de l'expérience.,» *Op. cit.*, pag. 729.

² Namque, ut bene habet De Gerando: «Il (Kant) ajoute même que... tout ce qui ne correspond point à une expérience possible, ne peut nous fournir l'objet d'une connaissance objective.

Toutes les grandes questions psychologiques, cosmologiques, théologiques, c'est-à-dire, par exemple, l'existence du principe pensant, sa simplicité, son immortalité, sa liberté, le commencement du monde, la divisibilité de la matière à l'infini, l'existence de Dieu, ses attributs, etc., toutes ces questions dans ce cas.,» *Op. cit.*, t. IV, pag. 256.

³ «Nous ne pouvons savoir ce qu'ils (objecta sensibili experientiæ obnoxia) sont, mais seulement ce qu'ils nous paraissent

modo in objectis externis, sed in ipsa rationali anima seu *ego humano* locum habet ¹.

f) *Judicium*, quod constituit propriam functionem *intellectus*, est vel *analyticum*, si prædicatum in notione subjecti præcontinetur; vel *syntheticum*, si nexus inter prædicatum et subjectum experientiae innitatur, ut in hoc: *corpora sunt gravia*: quæ judicia *a posteriori* dici queunt. Sunt tamen quædam judicia, quæ nec analytica vel *a priori* absolute nuncupari possunt, cum prædicatum in subjecto non contineatur; nec etiam absolute seu proprie synthetica, quia nexus inter prædicatum et subjectum non innotescit per experientiam, ut contingit in his: *omnis mutatio causam habet: mundus incipit esse*, quæ, sicut et alia similia, *synthetica a priori* jure debent nuncupari.

g) Veritas, alia est *logica* seu *formalis*, quæ posita est in conformitate seu concordantia cognitionum inter se: alia, *materialis* seu *objectiva*, quæ constituitur per conformitatem seu adæquationem cognitionis cum objecto cognito. Porro, si ejusmodi objectum est sensibile, veritas dicitur empirica; si vero sit spirituale (*supernaturale*, apud Kant) sive pure intelligibile, tunc veritas dicitur metaphysica.

h) In assensu, quo veritati vel ejus illusioni aut similitudini adhæret mens, quatuor gradus distinguere oportet. Horum primus congrue appellatur *persuasio*, quæ revera nihil præ se fert nisi puram illusionem veritatis, dispositioni subjecti unice innixam: alter dicitur *opinio*, qui gradus respondet probabilitati seu verisimilitudini; hæc porro opinio locum non habet in rebus ad *rationem puram* (in rebus mathematicis, metaphysicis et moralibus) spectantibus, sed in

au travers des formes de nos propres facultés., *Crit. rat. puræ* pag. 306, apud De Gerando, *loc. cit.*, pag. 249.

¹ "Et il faut remarquer, subdit germanus philosophus in *Crit. cit.*, apud De Gerando, encore que notre propre moi, considéré comme objet, n'est aussi pour nous qu'un phénomène, qu'une apparence nous ne savons rien, nous ne pouvons rien savoir de ce qu'il est en lui-même.,

his solum, quæ experientia subjiciuntur: tertius gradus est *fides*, quæ locum habet, dum quidpiam ut verum habemus ratione motivi vel fundamenti ex parte subjecti, non vero ex parte objecti ipsius, seu rei objective spectatæ, se habentis ¹: tandem, quartus gradus nominatur *certitudo*, quæ tunc habetur, dum rei assentimur propter sufficientia fundamenta, tam subjectiva, quam objectiva. Cæterum, si ejusmodi certitudini adjungatur præterea conscientia *necessitatis* veritatis illius, cui assentitur mens, tunc certitudo appellatur et est *apodictica*.

§ V

Observationes in philosophiam kantianam.

I.^a Philosophia kantiana theoretica ² idealismum transcendentalem continet; quandoquidem Kant, eo ipso quod affirmat et constituit, *conceptus puros* atque *ideæ* absolutas esse formas *subjectivas* et *a priori* intellectus et rationis, simul affirmare et constituere cogitur, hominem pertingere non posse ad cognitionem objectorum spiritualium aut intelligibilium, quæ experientiam sensibilem effugiant: unde ejusmodi cognitionem objectivam homini abjudicat, non modo quoad factum, sed etiam quoad *possibilitatem*; quod profecto idealismum transcendentalem constituit: quia, apud Kant, mundus ipse corporeus ac sensibilis nobis quidem innotescit quoad repræsentationes (*phænomena*), quibus nos afficit, ast

¹ "Croire, c'est admettre une chose comme vrai, par des fondements suffisants sous le rapport subjectif, insuffisant sous le rapport objectif" *Crit. rationis pract.*, pag. 11.

² Dico *theoretica*, quia hic solum expono eam, quæ habetur in *Critica rationis puræ*, non vero, quæ continetur in *Critica rationis practicæ*, in qua regiomontanus philosophus emollire conatur idealismum et scepticismum ex *Critica rationis puræ* exurgentes.